

NEMZETKÖZI ÉLET

Nemzetközi kérdések amerikai vetületei

Egy világot járt ismerősöm nemrégén mondotta el, és saját fényképfelvételeivel illusztrálta, hogy Nepálból repülőgépen utazva, a Himalája hegység mindegyre más arculatot mutat, de a Mount Everest kimagasló csúcsa szüntelenül figyelmezteti az utast: ugyanazt a hegyvonulatot szemléli.

Igy voltam én valahogy Amerikával. Ha nem vettem volna észre, hogy a gazdasági, társadalmi és politikai élet egére ugyanazok a nemzetközi problémák tornyosulnak, mint otthon vagy bárhol a világon, könnyen azt hihettem volna, hogy idegen világba kerültem, ismeretlen vidékeken járok. De a helyi kérdések fölé Mount Everestként magasló azonos nemzetközi problémák engem is figyelmeztettek, hogy ugyanazon a földön élünk, csak a nézőpontok mások.

Még az utazás sűrített élményei kavartak bennem: a bukaresti elindulás, a belgrádi, a düsseldorfi és a londoni leszállás, az Alpok napsütéses, hóval borított gyönyörű csúcsai, az óceán beláthatatlan síkján törekeny dobozként hánykolódó hajók, a repülőgépen vetített film jelenetei, az újonnan kötött ismeretségek, sőt barátságok, majd a detroiti megérkezés és fogadtatás, amikor kézhez kaptam a meghívó Wayne State University levelét, mely arról értesített, hogy a vietnami háború ellen kirobant diákmozgolódások és „osztályösszeütközések“ (class conflicts) miatt előadásaim idejét meg kellett változtatni, illetve későbbi időpontra halasztani. Mostantól kezdve egymás után bukkantak fel a mai nemzetközi életnek nagy, az egész emberiségre ránehezedő problémái, melyeknek megoldása talán azért éppen olyan nehéz, mert bennük nemcsak a különböző érdekek, nézőpontok ütköznek, hanem összecsap a régi az újjal.

Ezeknek vetületei ismerhetők fel a diáksztrájkokban, a választási és a politikai harcokban, a faji és nemzeti ellentéteket sűrítő „négerkérdésben“, Nixon európai látogatásában, a légi kalózkodás elleni harcban és sok más társadalmi vagy politikai megnyilatkozásban. Első pillanatra mindezek helyi jellegűeknek látszanak, a valóságban azonban az emberiség közös kérdései, amelyek úgy emelkednek a helyi problémák fölé, mint a Mount Everest a környező csúcsok fölé.

Rövid, mindössze egy hónapra terjedő amerikai tartózkodásom alatt igyekeztem megismerni nemcsak a városokat, a sajátos amerikai intézményeket, hanem az emberek véleményét, gondolkodását is a világ nagy kérdéseiről. Volt alkalmam meglátogatni több egyetemet, college-t, a modern élethez alkalmazkodó nevelési módszerekkel kísérletező iskolákat, több üzemet, komputergyárat, atomerőművet. Igyekeztem betekintést nyerni az amerikai mezőgazdaság különböző formáiba, órák hosszat böngésztem a könyvesboltokban, részt vettem tanári gyűléseken, régészeti ásatásokon, megcsodáltam remekbe épült hidakat, a nagy tavaikat összekötő zsiliprendszert. Több mint 5000 kilométert tettem meg autóval, utaz-

tam magánrepülőgépen is. Beszélgettem tanárokkal, diákokkal, kereskedőkkel, munkásokkal és milliomosokkal, fehérekkel meg feketékkel, szinte mindennap más családhoz voltam meghíva vendégnek, de jutott egy kis idő halászásra, csónakázásra, sőt még üdülésre is. Minden alkalmat megragadva, mintegy a legmagasabb főfokon élve, gazdagítottam benyomásaimat, gyűjtöttem élményeimet, s ha nem is állíthatom, hogy megismertem az Egyesült Államokat — hiszen alapos megismeréséhez hónapok és évek kellenének —, mégis a gyakori beszélgetések bizonyos mértékben lehetővé tették számomra annak felmérését, hogyan éreznek és gondolkodnak az „egyszerű amerikaiak“ korunk legfontosabb kérdéseiről.

A vietnami kérdés

Az összes nemzetközi kérdések közül az amerikai népet Vietnam foglalkoztatja a legjobban. Nyilván azért, mert ez sérti leginkább közvetlen érdekeit. A háború súlyos valószínűsége lidércnyomásként nehezedik az egész népre, hiszen alig van család, amelynek közelebbi vagy távolabbi tagja ne venne részt benne, vagy fiára ne leselkednék a katonai behívás veszélye. Vietnam mindenütt ott van, szomorúságot, gyászt, de gyakran felháborodást és tiltakozást váltva ki. Ott láttam a temetőben a csillaggal megjelölt síremlékeken, melyeknek fiatal halottjai a vietnami csatatéren estek el. Nem voltam olyan társaságban, ahol Vietnam ne került volna szóba, és a derűs hangulatot ne tette volna komorrá. Már a repülőgépen jelentkezett: a Bukarestből hazautazó fiatal vegyészpár ezt hibáztatta leginkább az amerikai külpolitikában.

Megérkezésem idején Vietnam a szokottnál is jobban foglalkoztatta az amerikai közvéleményt. Nixon elnök ugyanis néhány nappal korábban jelentette be az észak-vietnami kikötők elaknásítását. Az amerikai nép tiltakozó felvonulások, tüntetések, bombarobbantások, diáksztrájkok formájában fejezte ki elégedetlenségét az elnöki nyilatkozattal szemben. A külön városokat alkotó egyetemi campus-ok napokon át hangosak voltak a tüntetésektől, a felvonulásoktól, a jellegzetes nyugati diáktiltakozásoktól, az úgynevezett sit-in-ektől.

Mindenütt heves viták folytak a vietnami háborúról. Ezek során maga az amerikai demokrácia alapkérdései is felmerültek: ha a nép nagy többsége ellenzi, akkor a kormány hogyan veheti semmibe a népakaratot, hogyan folytathatja tovább a háborút? Mit ér a népakarat, ha a hivatalos szervek — elsősorban a Pentagon — nem veszik tekintetbe? Ottlétem alatt senkivel sem találkoztam, aki a háború mellett kardoskodott volna. Május 29-én, a Memorial Day-en, az emlékezés napján, munkaszünet volt, s félárbóca eresztett zászlók jelezték az elhunytak iránti kegyeletet, de a hazafias szónoklatok, még a hivatalosak is, sajnálkoztak a „szerencsétlen“ vietnami háború fölött.

Tanúja voltam egy heves vitának, amelyben az egyik fél a demokrácia szükséges korlátait hangoztatta, a másik viszont a népet hibáztatta, mert úgy vélte, hogy a kezdet kezdetén, vagyis amikor még Amerika nem sodródott teljesen bele ebbe a tragikus háborúba, a nép nem lépett fel elég határozottan ellene, és nem kényszerítette megállásra a vezetőket. Nemcsak galambok vannak, hanem héják is (én ugyan ilyenekkel nem találkoztam), akik a háború folytatását akarják, és valószínű, hogy az ő propagandájuk visszhangzik az olyan véleményekben, amelyek elítélik ugyan a háborút, de az amerikai dicsőségre és tekintélyre hivatkozva képtelenek elviselni az esetleges katonai és politikai vereséget. Ezért a vita igen gyakran arról folyik, hogyan lehetne az „amerikai dicsőség“ csorbulása nélkül távozni Vietnamból.

Ezt fejtegette New Yorkban hosszú beszédében az egyik szónok. Logikus érveléssel mutatta ki, hogy ami most bekövetkezett, az már régen előrelátható volt, nevezetesen akkor, amikor Nixon elnök bejelentette vietnamizálási politikáját, de nem volt hajlandó komolyan tárgyalni egy koalíciós kormány megalakulásáról. „A csapatok visszavonásának politikája — mondotta — és a komoly tárgyalások visszautasítása, s ezzel egyidejűleg a diktatórikus Thieu-rendszer mellett való elkötelezettség csak katasztrófához vezethetett. Az utóbbi napok nyilvánvalóvá tették, hogy az amerikai rendszerünk milyen nagy mértékben hajlott el a diktatúra irányában, és mennyire elveszítettük sorsunk ellenőrzését mind mi, mind pedig választott képviselőink.“

Az amerikai nép, úgy vélte, gyakran elfelejti, hogy Vietnam már 1930 óta küzd függetlenségéért, és ezt a hosszú harcot nemzeti történetük bizonyára a Negyvenéves Háború néven fogja számon tartani. 1954-ben a franciák döntő vereséget szenvedtek, és belenyugodtak abba, hogy lemondjanak Észak- és Dél-Vietnamról. Ugyanabban az évben a genfi egyezmény ideiglenes megoldást biztosított, de az Egyesült Államok nem volt hajlandó azt aláírásával szentesíteni, és rövidesen Diem mellett kötelezte el magát. Eisenhower annak idején visszautasította a szabad választásokat, mert amint később megvallotta: „tudta, hogy a kommunisták győztek volna“. Nem csodálható, ha ilyen előzmények és egy 18 éve tartó pusztító háború után a vietnamiak többsége nem bízik az amerikaiakban. Az amerikai nép számára csak az lehet igazi győzelem, ha vállalja a vereséget, vagyis a kivonulást, s ha a háborúra fordított költségek egy részét a borzalmas pusztítások következményeinek felszámolására, a vietnami nép felsegélyezésére fordítja.

A javasolt megoldás, amint később a hozzászólásokból kitűnt, kellemetlen érzéseket váltott ki ugyan a hallgatóságból, mégis ésszerűnek, logikusnak és egyedül megvalósíthatónak fogadta el. A kormány is érzi a helyzet súlyosságát, és mindegyre ígéri a vietnami ügy felszámolását, de ezt a nagyhatalmakra tartozó, közösen megoldandó nemzetközi kérdésnek igyekszik feltüntetni. Egyelőre — amikor e sorokat írom — a bombázások folytatódnak, és ezzel egyidejűleg nő az amerikai nép elégedetlensége.

Az elnökválasztási előzetesek és a külpolitika

Ottlétem alatt a másik jelentős belpolitikai esemény, amelynek nemzetközi vetületei is vannak, az elnökválasztási előzetes. Michigan állam Grand Rapids nevű városában tartózkodtam, és vendéglátóm örömmel újságolta, hogy nagy látványosságban lesz részem: a választásokra odavárják a demokrata párt egyik esélyes jelöltjét, McGovern-t. Az elnökjelöltek nyilvános bemutatkozása mindig nagy ünnepséggel jár, és a felvonulások meg a beszédek újabb élményt jelenthetnek számomra. Akaratlanul is Mikszáth hangulatos leírása jutott eszembe a régi választásokról.

Május 13-án, vasárnap, népesebb társaságban voltam, ahol a beszélgetés csakhamar a demokrata párt előzetes elnökjelölt-választására terelődött. Különösen két jóbarát parázs vitája keltette fel a figyelmem. Az egyik helyi politikus, civilben kereskedelmi utazó, a másik kereskedő volt. Érveikből alkalmam volt megismerni McGovern és Wallace demokrata párti jelöltek jellemét, társadalmi és politikai felfogását. Az utazó ugyanis McGovern, a kereskedő Wallace mellett hangoskodott. A helyi politikus egyszerűen nem tudott kifogni a dicséretekből, ha saját jelöltjéről, és az ócsárlásokból, ha az ellenjelölről volt szó. Végre — mondotta — van egy ember, aki rendet tud teremteni az országban. Ez McGovern.

Ő majd véget vet a bankok túrhetetlen uralmának, megoldja a vietnami kérdést, megnyugtatja a színeseket, és felszámolja a schoolbus-okkal kapcsolatos túlzásokat. Wallace-t viszont az egykori német militarizmus és rasszizmus amerikai epigonjának, a diktatúrához vezető formális fegyelem dobpergetéses képviselőjének mondta.

Másnap délután lementünk a downtownba (alsóváros), és vásárlás meg viccmondás közben az egyik ismerős semmitmondóan megjegyezte, hogy a rádió szerint meggyilkolták Wallace-t. Azt gondoltuk, csak tréfálgozik. Este azonban megdöbbenéssel hallgattuk a rádió és a televízió híreit a merényletről. Nemsokára ismét találkoztam az előző napi vitafelekkel. Mindketten őszintén sajnálkoztak Wallace tragédiáján.

Számomra érthetetlen volt, ami történt. Hogyan lehetséges, hogy a közélet egyik neves vezetőjére csak úgy rálójenek, és mindez legfeljebb sajnálkozást, és fatális belenyugvást vált ki. A következő napokon rendszeresen figyeltem a televízió adásait, meghallgattam a merénylő, Arthur Bremer apjának és testvérének nyilatkozatait, majd a vele készített interjút, de nem lettem okosabb. Én kezdettől fogva politikai jellegűnek tekintettem a merényletet, amely mögött szerintem titkos érdekek húzódnak meg. Az amerikaiak ilyesmiről hallani sem akartak. Véleményüket a helyi politikus fejtette ki; másnap, mintha ő lett volna a közvélemény karmestere, ugyanazt a gondolatot ismételték a napilapok is.

Eszerint más országokban, Európában vagy Dél-Amerikában a vezetők ellen elkövetett merényletek szinte kivétel nélkül politikai jellegűek. Az Egyesült Államokban az ilyesmi ismeretlen. Itt bomlott agyú, pszichopata egyének feltűnéséből és hírhajhászásból gyilkolnak. Ez történt Kennedy elnök, Luther King, Robert Kennedy és újabban Wallace esetében. Valóban Bremerről már az első tudósítások azt állították, hogy magános, zavart elméjű ember, aki minden politikai cél nélkül követte el a merényletet. Később azt is kiderítették róla, hogy előzőleg Nixon körül settenkedett.

Egy európai látogató számára nem könnyű elhinni, hogy a merénylet elkövetője egész egyszerűen egy rögeszmés, elmebeteg ember. Az amerikaiak azonban ehhez, a számunkra ostobának tűnő feltevéshez ragaszkodnak. Igaz, sehol a világon nincsen annyi örütségből elkövetett gyilkosság, mint az amerikai nagyvárosokban. Ottlétem alatt New Yorkban egy bomlott agyú ember fegyverével, mintha csak verebekre lőne, végigpásztázta az utcát, megsebesítve néhány járókelőt. Egy eszelős newarki nyolc embert a hivatalukban lőtt le.

Május 16-án Grand Rapids városában megtartották a demokraták előzetes elnökjelöltő választását. A merénylet miatt a választási parádé elmaradt. A szavazóhelyiség egy iskolában volt berendezve, ahol még a tanítást sem függesztették fel. A választási bizottság asztalait, az állványokat és az urnákat a folyosón állították fel. Én is elmentem a szavazóhelyiséghez, s miután bemutattak a vezetőségnek, végignézhettem a szavazás menetét. A demokrata pártnak ebben a körzetben hét jelöltje volt, köztük egy néger, de a legesélyesebbnek McGovern, Wallace és Humphrey látszott. A szavazó a nevek után álló körök átlukasztásával tesz eleget kötelességének, s ezzel a komputert is működésbe hozza, vagyis a szavazással egyidejűleg a számlálást is elvégzik. A szavazólapot azután borítékban az urnába helyezi.

Az előzetes választások, noha a választók nem tódulnak, hanem inkább csak szállingóznak az urnákhoz, mégis izgalomban tartják a közvéleményt. Az elnyert szavazatok arányában az elektorok az elnökjelöltek közül megválasztják majd az

illető párt egyetlen elnökjelöltjét. Jelenleg három párt küzd a választásokon: a republikánus, a demokrata és a csekély esélyekkel induló független párt.

Az elnökjelölt mellett az amerikai polgárnak még két törvényjavaslatra kellett leadnia szavazatát: az egyik az alkotmány módosítására vonatkozik, és az álmilag irányított szerencsejátékok bevezetését teszi lehetővé (mostanig az alkotmány ezeket tiltotta), a másik megengedi a képviselőknek, hogy más közhivatalt is betöltsenek, mint amelyre eredetileg megválasztották őket.

Már az előzetes választásokon napirendre kerültek a találgatások és a jóslások. A tudományos premisszákra épülő Gallup-ankétoknál népszerűbbek az ó- és a középkori babonákra épülő horoszkópos jóvendölések. Két hónappal az előzetes választások előtt magát a jósnők királynőjének nevező Sybil Leek *Astrological Guide to the Presidential Candidates* (Az elnökjelöltekre vonatkozó csillagjóslási vezérkönyv) címen könyvet adott ki. Ebben Wallace-ról azt írja, hogy karrierjét veszély fenyegeti, és minél közelebb ér céljához, annál valószínűbb a politikai gyilkosság lehetősége. Am ezt a veszedelmet javára fordíthatja, mert ha az élete ellen elkövetett merénylet sikertelen lesz, általa igen sok szavazatot nyerhet.

Amikor azután Bremer látszólag „beváltotta a jóslatot“, Szibilla késői papnője saját igazolására cikkeket jelentetett meg, mit sem törődve azzal, hogy a legtöbb jóvendölése dodonai kétértelmősége ellenére hamisnak bizonyult. Például: többek között azt jósolta, hogy Nixon legnagyobb, sőt egyetlen ellenfele a demokrata párti Harold Hughes szenátor lesz, aki azonban már a jelölések elején kilépett a versenyből.

A misztikus, de az amerikai társadalom egy részétől kedvelt jóslásoknál többet mondanak a józan mérlegelések, amelyek a tényleges erőviszonyokat veszik számba. Bizonyos vélemények szerint a vagyonos középosztály és a munkásság jó része McGovern-t szeretné elnöknek, az értelmiség — egyes egyetemi körökben — a vietnami háború ellenére mintha inkább Nixon mellett állana. Nixon esélyeit nagyon megnövelte a Kínában és a Szovjetunióban tett látogatása.

Amint a lapokból és a magánbeszélgetésekből ki lehetett venni, Nixon szovjetunióbeli utazását kezdetben még nem fogadták nagy lelkesedéssel. Az első közlemények a szovjet vezetőkkel folytatott tárgyalásokról, majd a kereskedelmi kapcsolatok kibővítésének lehetőségei, amelyekről a rádióban és a televízióban nap mint nap ismert pénzemberek tartottak előadást, fokozatosan megváltoztatták a hangulatot, és visszatérésekor a repülőtérrel egyenesen a kongresszusi terembe „helikopterező“ elnököt kitörő tapssal és felállással fogadták pártállásra való tekintet nélkül. Ha Vietnamra vonatkozó ígéreteit a közeljövőben be tudja váltani, nem kétséges, hogy Nixon nagy reményekkel nézhet a választások elé. Kérdésemre, hogy miért támogatja az értelmiség egy része Nixont, egyik professzor azt válaszolta: igaz, hogy a vietnami kérdést nem tudta megoldani, de ez olyan szerencsétlen örökség volt, amelybe másnak is beletörött volna a bicskája, Nixon azonban igen sokat tesz az egyetemek, az iskolák fejlesztéséért, az államapparátus korszerűsítéséért, és rászolgál a bizalomra.

Ebben a megfogalmazásban benne volt az értelmiség és a társadalom más rétegei között megfigyelhető lappangó ellentét. Az utóbbi 10–15 év alatt a kormányzat nagymértékben kifejlesztette a felsőoktatást. Hatalmas, negyven-ötven-ezer, sőt százezer hallgatóval rendelkező, ún. mega-egyetemeket létesített, melyeknek tanárai és diákjai az elégedetlenség, a tiltakozás, a radikalizmus, de ugyanakkor a reformok képviselői lettek, ami főként az anyagi meggazdagodást hajtató „egyszerű amerikaiak“ rosszállását váltja ki. Ezért köreikben egyre gyakoribb a kifakadás az egyetemi ifjúság, a „tudós“ vezetés ellen, és sokan panaszo-

kodnak, hogy a mai fiatalok csak a diploma után futnak, s nem hajlandók dolgozni, mint apáik tették. Azt kívánják, hogy a vezető helyekre „egyszerű, köznapi, az életet ismerő embereket“ és nem a „való élettől“ elszakadt tudósokat állítsanak. Ha kifakadásuknak van is némi alapja, mert sok főiskolás hallgató komolytalanul tölti idejét, mégis megfélemlenek arról, hogy a most kibontakozó társadalmi változás a tudományos-műszaki forradalom elkerülhetetlen következménye.

A választás kimenetelét azonban nagymértékben befolyásolja majd az a 25 millió fiatal választó, aki az új törvény értelmében most járul először az urnákhoz. Úgy látszik, ezek szavazatát elsősorban a vietnami kérdés dönti el. Ezért szerepel McGovernnél első programpontként az áldatlan vietnami háború felszámolása és az amerikai csapatok teljes kivonása, ezért ígéri Nixon a háború korai befejezését.

A faji kérdés

Az amerikaiak hazájukat a szabadság és a szabad vállalkozás országának szeretik nevezni. A látogatót természetesen érdekli, hogyan érvényesül a szabadság a világ legnagyobb tőkés társadalmában, mely a népek kaleidoszkópja. Nincs a világon még nép, amely annyi különböző eredetű és fajú csoportból ötvöződött volna egybe, mint az amerikai. Egy 1960-ból származó statisztika a más országokban született amerikai állampolgárok anyanyelvét tünteti fel. Eszerint 19 százalék angol, 13,1 százalék német, 12,06 százalék orosz, azután a spanyol, lengyel, jiddis, francia, svéd és magyar anyanyelvűek következnek. Az utóbbiak száma 210 000, százalékban 2,2. A legújabb statisztikák 200 000 román és 700 000 magyar első és második nemzedékű lakost tartanak számon. A harmadik nemzedék már teljesen asszimilálódik. A különböző származású lakosok nem merülnek el nyomtalanul a nagy szintézisben vagy „integrálódásban“. Főként nevük mutatja eredetüket, de ott, ahol nagyobb számban telepedtek le, a temetők, a házépítés módja, a berendezés és bizonyos hagyományos ételek utalnak az elhagyott hazára. Az angolok, írek, hollandok, németek, svédek féltő kegyelettel őrzik „őhazájuk“ emlékét, és vannak vidékek, ahol a származásukra való büszkeségüket öntelt, magukat túlbecsülő magatartásban juttatják kifejezésre. A különbségek persze itt is csak fokozatosan tűnnek el. Az első nemzedéket egészen sohasem fogadják be, és maga sem érzi teljesen otthon magát. Többekkel találkoztam, akik — mintha összebeszéltek volna — így nyilatkoztak: „Egy kínai közmondás szerint ne vásárolj ott sírhelyet, ahol nem érzed otthon magad. Nos, én évtizedek óta itt vagyok, de sírhelyet még nem vettem.“

Az amerikai népet a fehérek és a színesek, valamint az úgynevezett nemzetiségi csoportok alkotják. Az utóbbiak közé azok tartoznak, akik nyelvükben és tradíciójukban még nem integrálódtak az amerikai életformába. A választások során többször felmerült a kérdés, mit tehetnek a nemzetiségi csoportok (national groups) a jelöltek támogatására, és mi az állásfoglalása az egyes csoportoknak, így például a bostoni olaszoknak.

A négerek hivatalosan tehát az amerikai nép alkotórészét jelentik. Valóban ott vannak az élet minden területén: az idegen először a Kennedy Airport ún. immigration office-ában — bevándorlási hivatalában — találkozik velük, ahol tisztviselőkként ellenőrzik az útleveleket, vámosokként megvizsgálják az utasok csomagjait, és sofőrökként átszállítják az érkezőket a különböző légi társaságok területére. Pattogó, szótagokat összevonó és a szavak végét elnyelő beszédük miatt

kezdetben nehezen értjük meg őket, de csakhamar segítőkész embereket ismerünk meg bennük.

Az Egyesült Államoknak egyik legégetőbb problémája a négerkérdés. Beszélgettem olyanokkal, akik egyszerűen megoldhatatlannak tartják, és olyanokkal is, akik egy második polgárháború kirobbanásától félnék.

Négerék és fehérek sokat siránkoznak az „iskolaautók”, a schoolbus-ok miatt. A szegregáció megszüntetése óta ugyanis a tanulókat autóbusszokkal szállítják hosszú mérföldekre, csak hogy a fehér és a néger gyermekek együtt tanulhassanak. Ezért az időpazarlásért a szülők nem lelkesednek. E miatt lett a választások egyik központi programpontja az iskolaautók megszüntetése.

A fehérek nem szívesen laknak néger környezetben, és igyekeznek távartani a négereket saját lakónegyedeiktől.

A mostoha történelmi körülmények, amelyek között a négerék évszázadokon át éltek, elkerülhetetlenül kihatottak életformájukra. A néger politikai irányzatok, Luther King mozgalma és a Black Panther sohasem jutottak ugyan közös nevezőre, de abban mindig egységesek voltak, hogy mindenekelőtt a népi öntudatot kell kifejleszteni, vagy ahogy egyik írójuk kifejezte, „büszkének legyenek arra, hogy négerék, még ha ez sokak szemében szégyen is”. Ezt a célkitűzést nagyrészt el is érték, sőt: egyeseknél az öntudatosság túlzott sértődékenységekben nyilvánul meg. A mai amerikai színes ember már nem hajbókol a fehérek előtt, de tele van panasszal és elkeseredéssel irántuk, mert úgy érzi, hogy kisémmizték, lealacsonyították, és ezért nem találja helyét saját hazájában.

Egyik szellemi vezérük, a neves író, James Baldwin, érzelmi világukat egy ifjú szájába adott szavakkal fejezi ki: „Nincs hazám és nincs nemzeti zászlóm”; kifejti, hogy a néger jövője Amerikában éppen annyira ragyogó vagy sötét, mint amilyen derűs vagy borús az ország jövője. Ez pedig attól függ, hogy a fehérek képesek lesznek-e valóban egyenrangúnak tekinteni a négert. A szegregáció megszüntetése régi panaszra hozott orvoslást, de újabb sérelmeket is szült. Sérelmezik többek között a tanári karok összetételét, melyek főként fehérekből állanak, és az iskolák igazgatói csaknem minden esetben fehérek. Ezért úgy érzik, hogy a négerék elveszítették azt a kevés kulturális kulcsállást, amellyel a múltban rendelkeztek.

Mit tesz az állam a négerkérdésben? Lehet, hogy humanizusból, lehet, hogy külpolitikai megfontolásokból — az afrikai államokkal fenntartott jóviszony érdekében — minden eszközzel a megbékélést, az integrálódást igyekszik elősegíteni. A színes bőrű kereskedők gyakran államkölcsonöket kapnak, a televízió és a rádió rendszeresen szerepelteti a néger értelmiségieket — színészeket, tanárokat, mérnököket, írókat, politikusokat — és szüntelenül ébren tartja azt a gondolatot, hogy Amerikát a fehérek és a színesek közös munkája tette nagyvá, hiszen közösen küzdöttek a szabadságért, a függetlenségért és a demokráciáért. Az egyik hetenként sugárzott folytatásos tévéfilm leleplezi és nevetségessé teszi a fehérek négerellenességét, indokolatlan sovinizmusát, és azt igyekszik bizonyítani, hogy a négerfalók mind önző, kapzsi emberek. Végignézttem a Miss Amerika-választást a televízióban. Az 55 jelölt közül az egyik néger volt, és a második helyre került; lehet, hogy az első helyet is megérdemelte volna.

Felmerül a kérdés, van-e valami hatása e hivatalos politikának ott, ahol jóformán minden magánkézen van. Talán kevesebb, mint amennyi gonddal csinálják, de eredményeit nem lehet lekicsinyelni.

Egy jeles egyetemi tanárral, Afrika-kutatóval beszélgettünk a négerkérdésről. Mint antropológus ő nem volt borulátó, s úgy vélte, hogy nem olyan tragikus a helyzet, amilyennek látszik.

Lehet, hogy igaza van, de a megoldáshoz szükséges mód tudatos és jószándékú keresése elengedhetetlen mindkét fél részéről.

Légi kalózkodás

A három japán terrorista, a Rengo Sehigun szélsőséges szervezet tagjainak Tel Aviv-i vérengzése az Egyesült Államokban is a felháborodás hullámainak váltotta ki, és ismét nemzetközi kérdéssé tette többek között a repülés biztonságát. Június 3-án New Yorkban tanúja lehettem a zsidó ifjúság tiltakozó felvonulásának. Hosszú sorokban meneteltek, és követelték mindazok felelősségre vonását, akik elmulasztották a szükséges ellenőrzést. Riadóautós rendőrök ügyeltek arra, nehogy összeütközzenek ellenséges tüntető csoportokkal.

A Tel Aviv-i vérengzés hatására a repülőtársaságok fokozták óvintézkedéseiket. Menet még csak Belgrádban kutatták át kézicsomagjainkat. Jövet már minden átszállásnál a legszigorúbban ellenőriztek és jómagam is a *skyjacker*-ek (légi kalózok) gyanújába estem.

Visszafelé ugyanis a 102-es járáttal menetrend szerint este 9 óraker kellet volna indulnom. Amikor a Kennedy repülőtérre érkeztem, tudomásomra hozták, hogy ezt a járatot javítások miatt felfüggesztették, és utasai a 747-es Boeingsgel utazhatnak Londonig. Ez a világ legnagyobb személyszállító gépe: 450 utas számára készült. Egy ilyen gépen a diákok számára alig 60 dolláros térít jegyet biztosítottak. A váróteremben mintegy 250-en voltunk indulásra készen, amikor egy hosszú folyosóra tessékelték, és a hirtelenében felállított asztalok mellett először az utasok kézicsomagjait vizsgálták át, azután magukat az utasokat is megmotozták. Kézicsomagommal nem volt semmi baj, de az esőkabátom zsebében lévő „kinyújtható” bicskát, az úgynevezett stretch-knife-ot a vizsgálótiszt nem tartotta rendjén valónak. Egy amerikai ismerősöm tukmálta rám azzal, hogy igen jó, mindenre használható szerszám. Most azonban hiába magyaráztam, hogy nincs semmi rossz szándékom, a tiszt nem tágított, kitarított amellett, hogy a bicska nem maradhat nálam, és majd rendeltetési helyemen, Bukarestben visszakapom. Betette egy borítékba, ráírta helyszámomat, és udvariasan elköszönt.

Londonban a leszállásnál az egyik légi kisasszony már távolról lobogtatta a borítékot, és amikor átvettem, bocsánatot kért a tiszt túlbuzgóságáért. Én viszont azon mosolyogtam, hogy majdnem a légi kalózok rendjébe soroltak.

Az ellenőrzést Londonban is megszigorították. Amikor az átmenő utasok számára fenntartott váróteremből visszatértünk a repülőtérre, minden utast különleges műszerrel ellenőriztek. A repülőtársaságok nagyon tartanak attól, ne-hogy olyan helyzetbe kerüljenek, mint a három japán terroristát szállító Air France.

A légi kalózkodás, korunknak ez az új rablási módszere máris óriási anyagi károkat okozott, és emberáldozatokat követelt, elharapózása veszélyezteti a leggyorsabb utazási formát, a repülést. 141 évvel ezelőtt Bölöni Farkas Sándor hajóútja Londontól New Yorkig 39 napig tartott, ma ugyanazt a távolságot 6–7 óra alatt bárki megteheti, sőt hazánkból három leszállással az utas 16 órai repülés után még aznap délután megérkezik New Yorkba.

Nem csoda, ha a repülőtársaságok mindent megtesznek a kalózkodás elhárítására. Erre a legkülönbözőbb módszereket és ellenőrző szerkezeteket használják,

Ideszámítva a testi motozást, a magnetométereket, sőt a robbanóanyagot kiszimatoló kutyaikkal is kísérleteznek. Sikerült igen bonyolult X-sugarú készüléket előállítani, amellyel könnyen és gyorsan ellenőrizhető az egész csomagotér. Elterjedését akadályozza költséges volta; egyetlen ilyen apparátus 100 000 dollárba kerül. Az olcsóbb magnetométerek is jelzik a fémek, tehát a fegyverek jelenlétét, használatuk azonban igen hosszú időt igényel. Egy óriási gépen, mint amilyen a Boeing—747, a több százra tehető csomag ellenőrzése hosszabb időt venne igénybe, mint maga az utazás, ami azután károsan befolyásolná a repülés legfőbb előnyét, a gyorsaságot. Mindez azt bizonyítja, hogy a formális intézkedések nem kielégítőek, és komoly nemzetközi összefogásra van szükség a légi kalózkodás megszüntetésére. Az ENSZ keretében máris történtek bizonyos intézkedések, hatékonyságukat azonban csak a jövő igazolhatja.

Vannak problémák, amelyek valamennyi országnak közös kérdései, és ezek csak a népek és az államok együttes erőfeszítése alapján oldhatók meg; a világ eseményei az Egyesült Államok belső életében is tükröződve azt bizonyítják, hogy a különböző gazdasági és politikai rendszerek békés egymás mellett élése a modern idők elengedhetetlen szükségessége.

Bodor András

Az új államok nemzetközi jogi elismerése

Appetitus societatis-szal (a „társaság utáni vágy“-gyal) magyarázta némely szentimentális, XVIII. századi szerző az államok nemzetközösségének kialakulását. Pierre Dubois a *De recuperatione terrae sanctae*-ben ábrándos tervet szőtt a keresztény államok szent és ünnepélyes szövetségéről, Immanuel Kant örök békéje pedig az emberiség általános *civitas civitatum*-ára épült volna.

De a különböző világpolitikai ellentétek, az álmokkal mit sem törődve, elkerülhetetlennek látszó folyamatossággal csúcsosodtak ki fegyveres összecsapásokban, „a világbéke“ és „az általános, minden országot tömörítő államközösség“ eszméje egyre távolabb került, az elvont filozófálgatás síkjára csúszott át. Valami azonban mégiscsak történt: kezdetben még elszigetelt erkölcsi állásfoglalások és főként a politikai gyakorlat, a történelmi sodrás néhány olyan szabályt alakított ki, amely érvényesnek tűnt az államközi kapcsolatok mindegyikére; a *comitas gentium* (nemzetközi udvariasság) lassanként rendszerré fejlődött, s az államközi kapcsolatokban mind több nemzetközi jogi norma kezdett érvényesülni.

A „jövő jogá“-ban rejlő elméleti lehetőségeket kétségkívül meghatározzák s lépten-nyomon befolyásolják a politikai érdekellentétek. Napjaink Világszervezetének, az ENSZ-nek a tevékenységében tapasztalható lassú reakcióképesség is ezt bizonyítja. Az államok egyenlő szövetsége még korántsem az egyenlő államok szövetségét jelenti. A szerzők többsége éppen ezért gyakran fel is emlegeti a kis és nagyon kis államok helyének és szerepének tisztázatlanságát az ENSZ tevékenységében (Patricia Wohlgeruth Blair: *The Ministate Dylemma*). A törpe-

államok mind területi, népességi, mind pedig gazdasági szempontból „könnyűnek találtattak“, ezért politikai szerepüket egyesek eltúloztak tartják. Pedig megnyiségi tényezők nem jöhetnek számításba a szuverén államok politikai rangjának megítélésakor. Elismerésük következményeként egyben nemzetközi jogi cselekvőképességre és védelemre is szert tesznek; a nemzetközi jogi elvonatkoztatás síkján érdektelenné válnak a statisztikai adatok. A nemzetközi jogi elismerés megadása vagy megtagadása döntően befolyásolja az újonnan megjelenő államok jövőbeli sorsát; szuverén létük tényleges elfogadása az állam teljes politikai és gazdasági függetlenségének, egy független bel- és külpolitika kialakításához és megvalósításához szükséges jog elismerését jelenti (Grigore Geamănu: *Principiile fundamentale ale dreptului internațional*. 1967).

A nemzetközi jogi elismerés vagy annak megtagadása döntően befolyásolja az újonnan megjelenő államok jövőbeni sorsát, a nemzetközi jogi intézmények között elsőrendű szerepet tölt be, kiváltképpen a gyarmati rendszer felbomlásának és a „harmadik világ“ kialakulásának idején.

A nemzetközi jogi fogalmak tisztázásakor jó kiindulópont az a kijelentés, mely szerint „...minden államnak éppen úgy megvan a maga saját külön nemzetközi joga, mint ahogyan saját belső joggal is rendelkezik“ (Nagy Károly: *A nemzetközi jog jogrendszerbeli helyének és tagozódásának néhány kérdése a jog általános fogalmának tükrében. Jogtudományi Közlöny*, 1972. 1—2.).

Sokat vitatják egyébként magát az elismerés fogalmát. Egyesek csupán az állam és a kormány, valamint az államiság kialakulását megelőző néhány szervezeti forma (felszabadulási szervezet, az államalakításért küzdő nemzet) elismerését sorolják ide. Quincy Wright amerikai szerző szerint viszont az elismerés hatáskörébe tartozik a nemzetközi valóságban újonnan megjelenő minden tény és cselekedet, amely elismerés útján lesz általános érvényűen — erga omnes — jogerős. (Ide sorolja a kormányok, a diplomaták, a konzulok, a nemzetközi szervezetek és képviselők jogi státuszának meghatározását; a hadviselés, a felkelés, a semlegesség, az agresszió jogi minősítését; a politikai és jogi nyilatkozatok, nemzetközi szerződések, nemzetközi bírósági döntések elismerését.) Nyilvánvaló, hogy mindezek a helyzetek és tettek léteztek az elismerés bekövetkezése előtt is; létük jogi keretekbe foglalása így csupán megállapító (deklaratív) jellegű. De a polgári jogirodalom számottevő része az elismerésnek jogképző (konstitutív) képességet tulajdonít. Az amerikai jogelmélet legkiemelkedőbb képviselője, Hans Kelsen, az eléggé elterjedt korlátozott szuverenitás-elmélet szellemében a következőket állítja: „Valójában a nemzetközi jog előírja, hogy egy alakulat nemzetközi jogi értelemben vett állammá válásához szükséges annak minősített elismerése a nemzetközi jog szerint létező államok által.“

A nemzetközi jogrend pontosan körülhatárolja a nemzetközi jogi törvényesség területét. Jogellenes tények és cselekedetek elismerése nem határozhatja meg azok jogszerű jellegét, az államhatalom bármelyik szervétől jöjjön is az.

A mandzsúriai háború alkalmával világosan leszögezték, hogy az erőszakos területszerzéseken alapuló nemzetközi szerződések és az ezek nyomán kialakult helyzetek nem nyerhetnek nemzetközi jogi elismerést (Stimson-elmélet). A béke (vagy legalábbis a béke joga) nem szentesíthet a béke szellemével ellenkező tetteket és elveket. (Ilyen értelmű állásfoglalást találunk a Bogotai Charta 17. cikkelyében is.)

A *jogos* és a *jogtalan* polarizált viszonya azonban nehezen hozhat megoldást a nemzetközi élet gyakorlatában. Nem mindig tökéletes, egyértelműen jogos vagy jogtalan valamely tény vagy cselekedet, különösen a politika szerteágazó, szöve-

vényes pókhálórendszerében. Az állami szuverenitás természetesen minden állam belső hatáskörébe utalja az elismerés megadását, az újonnan megjelenő államalakulat nemzetközi jogalanyként való elfogadását és az ebből eredő jogkövetkezmények tiszteletben tartását. Mivel az elismerés nem jogképző jellegű, nem jelent beavatkozást idegen nemzetek belügyeibe, mégis, a belőle eredő jogkövetkezmények hatása nélkül nem képzelhető el az új állam cselekvő részvétele a nemzetközi életben. (Általában a következő joghatásokat sorolják fel: megszokott, teljes diplomáciai és konzuli kapcsolatok létesítése; az általános jellegű nemzetközi konferenciákon való részvétel joga; a nyitott nemzetközi szerződésekhez és szövetségekhez való csatlakozás joga; az állam fennhatóságának és a kormányzó hatalomnak az elismerése adott területen; a diplomáciai sérthetetlenséghez való jog, a határon túli javak fölötti rendelkezés joga; kereskedelmi és egyéb szerződések kötésének a képessége; az állam természetes és jogi személyeinek jogi védelme más államok bíraskodási szervei előtt.) Ha a belső jogból kiragadott fogalmakkal próbálnók az elismerés valódi hatását körülírni, akkor kijelenthetnők, hogy az államok születésük tényénél fogva rendelkeznek jogképességgel, jogi cselekvőképességgel azonban csak elismerésük után.

Az elismerési jog alapja könnyebben tisztázható. Annál bonyolultabb a helyzet a jogalkalmazás körülményei kapcsán. Nagyon egyszerű ugyanis kijelenteni, hogy minden olyan alakulat, amelynek megvannak az állami létezés szükséges összes feltételei, igényt tarthat az elismerésre, az önrendelkezési jog és az államok együttműködésének elve alapján. Az elismerés feltételeinek kritériumait a különböző nem marxista irányzatok a legváltozatosabb szempontok alapján sorolják fel: az öngazgatású jogi közösség elméletétől a polgári jogi társasággal való összehasonlításig terjed a skála. Ne feledkezzünk meg a különböző, előre megállapított feltételek gyakorlati alkalmazásának sokféleségéről sem. Általános gyakorlatként figyelhető meg a nemzetközi életben az elismerés feltételeinek ad hoc utilitarista, pragmatista, a különböző elméleti irányzatok politikai érdekekből fakadó alkalmazása. Innen ered az a még gyakran hangoztatott elmélet, amely szerint az elismerés intézménye tulajdonképpen nem is jogi, hanem politikai természetű.

Bizonyos szélsőséges nézetek vallói abba a hibába estek, hogy minden joghatást megvontak az elismerés aktusától. Szerintük az elismerés csupán *modus vivendi* teremt az új állam és az államok közösségének többi tagja között, a hozzá kapcsolt jogkövetkezmények már az új állam nemzetközi jogalanyiságából, illetve szuverenitásából erednek (O'Connell: *International Law*. London, 1970). Az elismerés megadása, illetve megtagadása ezek szerint nem köthető jogi ismervekhez (jogszabályokhoz), tehát önkényes: minden egyes állam politikai érdekeinek megfelelően foglalhat állást a nemzetközi életben feltűnő új jelenségekkel kapcsolatban.

Ha alaposabban szemügyre vesszük az elismerés nyomán bekövetkező hatásokat, nem állíthatjuk, hogy ezek teljes mértékben nélkülözik a jogi jelleget. Az állam fennhatóságának, jogrendszerének és a kormányzó hatalomnak az elismerése csakis a nemzetközi jogi elismerés bekövetkeztével képzelhető el; el nem ismert (bár létező) állam képviselői nem élvezhetik a diplomáciai védetség előnyeit, ugyanígy az el nem ismert állam természetes és jogi személyei sem nyerhetik el az idegen államok polgárainak kijáró jogi védelmet egyetlen állam jogalkalmazó szervei előtt sem. Ennek megfelelően az elismerés olyan egyoldalú, az elismerő állam részéről jövő akaratnyilvánítás, amely a nemzetközi életben megjelenő új, jogszerű tények és tettek, valamint az ezekből fakadó összes jogkövetkezmények elfogadását fejezi ki.

A fenti álláspontot nagyon érzékletesen fejt ki az O'Connel idézte C. Z. Alexandrowicz lengyel szerző a nemzetközi aktusok angol nyelven megfogalmazott felosztásában: *cognition* — reális tények megállapítása; *cognizance* — megállapított tényekből fakadó korlátozott jogkövetkezmények elfogadása; *recognizance* (elismerés) — a megállapított tényekből eredő összes jogkövetkezmények elfogadására irányuló akaratnyilvánítás.

Való igaz, hogy az elismerés kinyilvánítására képes akarat szorososan összefonódik minden egyes állam politikai érdekeivel, általános külpolitikai céljaival. Ennek megfelelően az is nyilvánvaló, hogy minden állam a nemzetközi jogi aktusokban igyekszik érvényre juttatni saját külpolitikai érdekeit. Ez a tény azonban korántsem jelentheti a nemzetközi jog (és általában a jog) beolvadását a politikába: „A nemzetközi jog csak olyan külpolitikát támogat, melynek elvei összhangban állanak a nemzetközi joggal“ (Kant: *Zum ewigen Frieden*).

Egy állam elismerése vagy az elismerés megtagadása — bár ez mindig politikai tényezőkön múlik — nem lehet az önkény szálláscsinálója. A csak politikai okokból megtagadott elismerés (ha az érintett alakulat tényleges állami létre tette), Búza László megfogalmazásában, már „...egy állam belügyeibe való beavatkozás, amely a nemzetközi joggal, a népek önrendelkezési jogával ellentétes hatást kelt az illető állam sorsának alakulásában. Ebből az okból kifolyólag, az új szellemű nemzetközi jognak megfelelően, ez a magatartás, amelyet saját politikai érdekek diktáltak, a joggal ellentétes.“

Az elismerés jogtalan megtagadása, a jog keretein túlmenően, a nemzetközi erkölcs megsértését jelenti. A politikai értékek azonban „...objektív (elméleti) értelemben nem kerülhetnek összeütközésbe az erkölccsel“ (*A nemzetközi jog fő kérdései az új szellemű nemzetközi jogban*. 1967). Minden nemzetközi jogszabály, s általában a nemzetközi jogrend, a politikai és erkölcsi tételek alapján, de felül-emelkedve, alapelvekbe és általános szabályokba igyekszik sűriteni az államok egymás közti kapcsolatainak módozatait és mikéntjét. Ez kétségtelenül hozzájárulhat a különböző államok és népek békés egymás mellett élésének megvalósításához.

„A nemzetközi érdekek ezen magaslatáig még nem ért fel a jog épülete“ — sóhajtott fel a századfordulón Somló Bódog (*A nemzetközi jog bölcséletének alapevei*. 1898). Valóban, ha eljutnánk a nemzetközi érdekek összeegyeztetésének olyan fokára, amelyen a nemzetközi jog alapelveinek és szabályainak tökéletes betartása lenne az általános gyakorlat, a jog szép épülete alapjaiban meginogna. Akárcsak a jó pedagógus, önmagát tenné fölöslegessé...

Kozma László

A Babeş—Bolyai Tudományegyetem diákkörei 1972. évi tudományos ülészakán első díjat nyert közlemény rövidített szövege.